

9. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Dersi
Telafi Eğitimi Ders Notları
(7 Eylül - 11 Eylül)

YÜKLEMİNİN TÜRÜNE GÖRE CÜMLELER

1. İSİM CÜMLESİ

İsim veya isim soylu sözcüklerin "idi, imiş, ise veya dir" ek fiillerini alarak yüklem görevini üstlenmiş cümlelerdir.

Nasıl Bulunur? Cümlenin yüklemi tespit edilir.

İsimler "-mek, -mak" mastar

ekini alamayan sözcükler olduklarından

fiillerden bu yönüyle ayrılırlar. Yüklemi isim veya isim soylu olan sözcükte mutlaka ek fiil bulunur.

NOT: Yüklem isim ve isim soylu sayılan sıfat, zamir, edat, fiilimsi gibi sözcüklerden meydana geldiğinde cümle yüklemine göre "isim cümlesi" sayılmaktadır.

*Seninle görüşmemizi sağlayan kişi **Hasan'dır.**
(özel isim)

*Bu beton yağımında bize nefes veren tek şey **ağaçlardı.** (cins isim)

*Karşı rakip, geçen senenin en başarılı **takımymış.** (topluluk ismi)

*Doğum günüm için yaptığın pasta çok **lezzetliydi.** (sıfat)

*Yıllardır üzerine titreyerek çizdiğin resim **buymuş.** (işaret zamiri)

*Hayatımda aldığım en değerli hediye **sendin** bana. (kişi zamiri)

*O, fikirleriyle herkesi etkileyebilen **biridir.**
(belgisiz zamir)

*Kimdi bu yolu kapatan? **Neydi** derdi? (soru zamiri)

*Sana edebileceğim yardım buraya **kadarmış.**
(edat)

2. FİİL CÜMLESİ

Yüklemi haber/tasarlama kipleri ve şahıs eklerinden herhangi biri ile çekimlenmiş olan cümlelerdir.

Nasıl Bulunur? Cümlenin yüklemi tespit edilir. Fiiller "-mek, -mak" mastar ekini alabilen sözcükler olduklarından cümlenin yüklemine köküne bu mastar eklerinden uygun olanı getirilip yüklem fiil olup olmadığı tespit edilir. Ayrıca sözcükte kip eki ve şahıs eki var mı yok mu buna bakılarak da cümlenin fiil cümlesi olup olmadığını rahatlıkla görebilirsiniz.

*Tezgahtaki çatlak kavunları daha ucuza almak **istedik.**

*Kendine harika bir yol arkadaşı **bulmuşsun!**

*Yarım düşerken bugünden olabileceğimi tahmin **etmemiştim.**

*Yolun karşısındaki kaldırıma **uzanıverdim.**

*Kimse burada olan biteni **açıklayamadı.**

*Spor yaparak belinizi bir beden **inceltebilirsiniz.**

*Hayalini gerçekleştirmek için gecesini gündüzüne **katıyor.**

UYARI: Fiilimsilerin yüklem olduğu cümleler fiil cümlesi değil, isim cümlesi olarak kabul edilir. Çünkü eylemsiler; fiile benzeyen, fakat fiilden isim yapma ekleri alarak artık "isim" soylu olan sözcüklerdir. Eylemsiler, ek fiil (idi, imiş, ise, dir) eklerini alarak cümlede yüklem görevini üstlenebilirler.

En büyük hayali biriktirdiği para ile dünyayı **dolaşmaktı.** (İsim fiil)

En çok yamılan, az kitap okuyup çok söz **söyleyendir.** (Sıfat fiil)

Bana olan sevgisi **ölürcesineymiş.** (Zarf fiil)

ANLAMINA GÖRE CÜMLELER

1-OLUMLU CÜMLE

Olumlu cümleler, yüklemde belirtilen yargının meydana geldiğini, gerçekleştiğini, olumlu yönde sonuçlandığını ya da sonuçlanacağını, söz konusu olan kavramın mevcut olduğunu ifade eden cümlelerdir. Olumlu cümlelerin yüklemde olumsuzluk eki ya da "yok, değil" gibi olumsuzluk ifade eden sözcükler **genellikle yer almaz**.

- * Bankadaki birikimi ile babasına son model bir araba aldı.
- * Herkesin yüzünde bayram neşesi vardı.
- * Takip edildiğini anlayınca hızlı hızlı yürümeye başladı.

NOT: Bazı cümleler, yüklemde ya da herhangi bir öğesinde olumsuzluk bildiren bir ek veya sözcük bulundurduğu halde anlamca yargının gerçekleştiğini, olumlu yönde olduğunu kasteder. Bu tip cümlelere "**biçimce olumsuz, anlamca olumlu**", cümleler diyebiliriz. Buradaki "biçim" kelimesi, cümlenin kuruluş yönünü, yapısını, şeklini karşılamaktadır.

Boğazın manzarası hoşuma gitmedi **değil**.
(hoşuma gitti)
Onun arkamdan konuştuğundan
haberim **yok değil**. (haberim var)
Senin bu tavırlarına kızmıyor **değilim**.
(kızıyorum)
Hayattaki beklentilerime ulaşamayacağı mı
saniyorsun? (ulaşacağım)

NOT: Cümlede belirtilen durum veya davranış çirkin, rahatsız edici ya da uygunsuz bir anlama gelen sözcüklerden oluşsa bile, cümledeki yargı meydana gelmişse bu cümle olumlu bir cümledir.

- * Göz göre göre ona yalan söylüyorsun. (Yalan söylemek= Olumsuz bir durum ancak söyleme eylemi gerçekleştiği için cümle olumludur.)
- * Bir araya geldiklerinde arkamdan konuşuyorlarmış. (arkadan konuşmak)
- * Bu adam geçen sene de yırsızlık yapmıştı. (hırsızlık)
- * Her geçen gün daha da kötü oluyorum. (kötü)

2-OLUMSUZ CÜMLE

Olumsuz cümleler, yüklemde belirtilen yargının meydana gelmediğini, gerçekleşmediğini, olumsuz yönde sonuçlandığını ya da sonuçlanacağını, sözü edilen kavramın mevcut olmadığını ifade eden cümlelerdir. Olumsuz cümlelerin yüklemde genellikle olumsuzluk bildiren "**-ma, -me, -maz, -mez**" eki veya "**yok, değil**" gibi olumsuzluk ifade eden sözcükler yer alır.

Deprem vurduğu bu şehirde artık uzun uzun binalar **yok**.

Herkesle aynı şeyleri düşünecek **değilim**.

Bakma onun böyle sitemli konuştuğuna.

Bir daha kapıyı çalmadan içeri girme**yin**.

Aldığın kacak sıcak suda yıkan**maz**.

Bazı şeylerin önüne geçem**ez**siniz.

NOT: Bazı cümleler, olumsuzluk bildiren ek ya da sözcük almadığı halde, anlam bakımından yargının gerçekleşmediğini, gerçekleşmeyeceğini, sözü edilen kavramın bulunmadığını kasteder. Böyle cümlelere de "**biçimce olumlu, anlamca olumsuz**" cümleler denilmektedir.

Bu söylediğin de laf mı şimdi. (laf değil)

Ne sen Leyla'sın ne de ben Mecnun. (Sen Leyla değilsin, ben de Mecnun değilim)

Kim sever bu kadar tatsız çorbayı! (kimse sevmez)

Verilen işleri zamanında bitireceğini mi saniyorsunuz? (bitiremez)

Duyduklarım karşısında artık sana nasıl güvenebilirim? (güvenemem)

Bu soğukta kabansız dışarı çıkılır mı hiç! (çıkılmaz)

Sorunlara çözüm bulabilecek kadar donanımlı biri ne gezer! (donanımlı biri yok)

3. SORU CÜMLESİ

Soru cümleleri, merak edilen bir durumu, bilgiyi veya giderilmek istenen bir kuşku, soru anlamı olan çeşitli sözcükler yardımıyla öğrenmeyi amaçlayan; ya da bu soru sözcükleri yardımıyla bir isteği bir duyguyu anlatan cümlelerdir.

Soru cümlelerindeki soru anlamı "mi soru edati", "soru sıfatı", "soru zamiri" ve "soru zarfı" ile sağlanır ve bu soru sözcükleri, cümledeki herhangi bir öğeyi bulmak için kullanılabilir.

Soru edati: "mı, mi, mu, mü"

Soru sıfatı: "nasıl, hangi, kaç, kaçınıcı, kaçar, kaçta kaç, ne, ne kadar,"

Soru zamiri: "kim, kimi, kime, kimde, kimden, ne, neyi, neye, neyde, neyden, nere, nereyi, nereye, nerede, nereden kaç, kaçımız, kaçımız,

kimler, neler, hangisi, hangileri, hangimiz"

Soru zarfı: "nasıl, niçin, neden, niye, ne, ne zaman, ne kadar"

a- Gerçek Soru Cümlesi:

Cevap almak amacı taşıyan soru cümleleridir.

- * Bu insanlar **nereden** geliyor? Cevap:
- * Ankara'dan (Soru anlamı zamirle sağlanmış)
- * İzne ayrıldıktan sonra seni aradı **mi**? Cevap: Aramadı
- Hangi** yoldan gideceksiniz? Cevap: Bu yoldan

b- Sözde Soru Cümlesi:

Kuruluşuna göre soru soruyormuş gibi görünen; ancak cümledeki soru sözcüğüne rağmen herhangi bir cevap beklemeyen, cevabı kendi içinde gizli olan soru cümleleridir. Bu cümleler, vurgu/tonlamamın da yardımıyla bir duyguyu anlatmak için kullanılır.

- * Ocağı söndürdüm **mü** acaba? (kuşku)
- * Bir kahve daha alabilir **miyim**? (rica)
- * Senin gibi bir insanı **kim** reddeder? (şaşkınlık, övgü)
- * Bu kadar kolay soruyu **nasıl** çözmemişim? (üzüntü)
- * Doğum gününü hiç unutur **muym**? (kesinlik)
- * Olayların böyle **elişebileceğini niçin** düşünemedim? (pişmanlık)
- * Benim onca zorluğu nasıl aştığımı **nereden** bileceksiniz? (...)
- * Hırsızlık **mi**? Ben **mi** yapmışım? (bilmemezden gelme, karşı çıkma)
- * O kadar uzaklara açılmaya **ne** gerek var?

4-EMİR CÜMLESİ

Emir cümleleri, bir eylemin yapılmasını veya yapılmamasını "buyruk, komut, talimat, ferman" şeklinde ifade eden cümlelerdir. Emir cümlelerinin yüklemi "emir kipi" ile çekimlenmiş fiilden oluşur. Ancak bazen, vurgu/tonlama yardımıyla farklı kiplere de emir anlamı yüklenebilmektedir.

- * **Oku.**
- * Ben gelene kadar yemeği **hazırlasın.**
- * Kovaya su **doldur** ve hemen arabayı **yıkta.**
- * Saat 12'den önce evden **çıkmayın.**
- * Ben gelmeden bilgisayarı **açma.**
- * Bundan sonra ablamın kalbini **kırmayacaksın.**

5-ÜNLEM CÜMLESİ

Vurgu/tonlamamın en yoğun kullanıldığı cümle çeşitleridir. Ünlem cümleleri, "sevinç, üzüntü, korku, şaşkınlık, acıma, kızgınlık, hüzn, hayıflanma, coşkunculuk, tehdit vb." duyguları vurgu/tonlama ve bazı kelimelerin de yardımıyla etkili şekilde ifade etmeye yarayan cümlelerdir. Ünlem cümlelerinin sonuna ünlem işareti konulur.

- * **Neydi o ses öyle!**
- * **Harika bir fikir geldi aklıma!**
- * **Off yine başıma ağrı girdi!**
- * **Hey inşaat alanına dikkat et!**
- * **Eyvah babam da gelecekmış!**
- * **Ne kadar da güzel bir bebek bu!**
- * **Oraya gitmene izin vermiyorum!**
- * **İmdat! Düşüyorum!**

YÜKLEMİNİN YERİNE GÖRE CÜMLELER

Cümlede, normal şartlarda yüklem bulunması gereken yer, cümlenin sonudur. Fakat bazen, şiir mısralarında, günlük konuşma cümlelerinde veya üslup özelliği olarak yüklem yeri değişebilmektedir.

1-KURALLI (DÜZ) CÜMLE

Türkçenin cümle yapısında özne başta, tümleçler ortada, yüklem ise sondadır. Bu sebeple yüklemi sonda olan cümlelere "**kurallı cümle**" ya da diğer bir ifadeyle "**düz cümle**" denilmektedir.

- * Masasının üzerindeki bütün kitapları rafa **kaldırdı**.
- * Bir gün hayallerine ulaşacağına **inamıyorum**.
- * Onun yalnızlığına **yürek dayanmaz**.
- * Saçlarımı her gün farklı şekilde taramaktan **keyif alıyorum**.
- * Leyla, **gecenin en zarif isimlerindendi**.

2-DEVİRİK CÜMLE

Yüklemi sonda değil, başta veya ortada olan cümlelerdir. Başka bir ifadeyle yüklemi özne veya tümleçlerden önce gelen cümleler "**devirik**" cümlelerdir. (Devirik cümlelerin öğelerini kolaylıkla bulabilmek için cümleyi kurallı cümleye çevirmeniz işinizi kolaylaştıracaktır.)

- * Heyecandan daha sınava girmeden **unuttum** bütün bildiklerimi.
- * Günü geldiğinde **anlayacaksın** ne demek istediğimi.
- * **Geçmez günlerimin sessiz avuntusudur** avuçlarımdaki busen.
- * Bir dost **gerek** beni bu diyardan alıp götürülecek.

YAPISINA GÖRE CÜMLELER

1-BASİT CÜMLE

Tek bir durumu, tek bir duyguyu düşünceyi, tek bir yargıyı anlatan ve bunu da tek bir yüklem ile sağlayan cümlelere "**basit cümle**" denir. Basit cümlelerde **yüklem haricinde** şunlar yer almaz:

- * İkinci bir yüklem (ek fiil ya da kip ekleriyle çekimlenmiş bir sözcük)
- * Fiilimsi
- * ki bağlacı
- * "-se, -sa" şart kipi ile çekimlenmiş sözcük

- * Yarın hava daha güzel **olacakmış**.
- * Meydandaki kuru kalabalık bizi iyiden iyiye **bunalttı**.
- * Güzelim saçları genç yaşta **döküldü**.
- * Bu hafta sonu için günü birlik bir gezi **planladık**.

ÖNEMLİ UYARI: Basit cümle demek "kısa cümle" demek değildir. Yukarıda belirttiğimiz kriterlere uygun uzun cümleler de basit cümle olarak nitelendirilir.

- * Caddenin bitimindeki marangozda, semtin en yaşlı esnafı Hasan Amca büyük bir azimle işini yapıyordu. (**Basit cümle**)
- * Fabrika atıkları, kanalizasyon suları ve kimyasal atıklar, akarsuların ve göllerin kirliliği ile birlikte çok sayıda sağlık sorununu da beraberinde getirmektedir. (**Basit cümle**)

2-BİRLEŞİK CÜMLE

İçinde birden fazla yüklemi olan, dolayısıyla birden fazla yargı taşıyan cümlelere birleşik cümle denir. Bu cümleler, girişik birleşik, ki'li birleşik, iç içe birleşik yapıda olabilir. Şartlı cümleler de birleşik cümle olarak kabul edilmektedir.

1. Girişik Birleşik Cümle

- * İçinde fiilimsi türünden bir sözcük (isim fiil, sıfat fiil, zarf fiil) bulunan cümleler "girişik birleşik cümle" olarak isimlendirilmiştir.
- * Fiilimsinin bulunduğu söz öbeği yan cümlecik, asıl yüklem bulduğu bölüm ise temel cümle olur.
- * Cümlede ne kadar eylemsi varsa o kadar yan cümlecik bulunur.

* Üç yaşına gelince / okumayı öğrenmişti.

Yan C. (Zarf Fiil Eki) Temel C.

(Yan cümle, temel cümlenin zarf tamlacı görevinde kullanılmıştır)

* Bu olaya kayıtsız kalan insan / merhamet duygusunu yitirmiştir.

Yan C. (Sıfat Fiil Eki) Temel C.

(Yan cümle, temel cümlenin öznesi görevinde kullanılmıştır)

* Onca yıldan sonra bizleri terk edisine / anlam veremiyordum.

Yan C. (İsim Fiil Eki) Temel C.

(Yan cümle, temel cümlenin dolaylı tamlacı görevinde kullanılmıştır)

2. Ki'li Birleşik Cümle

Kendisinden önce gelen temel cümle ile kendisinden sonra gelen yan cümleyi birbirine bağlayan "ki" bağlacıyla oluşturulmuş cümlelerdir. Bu tür cümlelerde bulunan "ki", Farsçadan Türkçeye geçen bir "ki" bağlacıdır. Bu nedenle bu tür cümleler Türkçenin yapısına tam olarak uygun değildir. Aşağıdaki örneklerde temel cümlenin "ki" bağlacından önce, yan cümlenin ise sonra kullanıldığını görebilirsiniz.

* Biliyorum ki pişman olacaksın.

Temel C. / Yan C.

Pişman olacağımı biliyorum. (Türkçe cümle yapısına uygun hali)

* Duydum ki unuttuğunuz gözlerimin rengini.

Temel C. / Yan C.

Gözlerimin rengini unuttuğunuzun duydum. (Türkçe cümle yapısına uygun hali)

* İtiraf etmeliyim ki ona hiç bir zaman doğruları söyleyemedim.

Temel C. / Yan C.

Ona hiç bir zaman doğruları söylemediğimi itiraf etmeliyim. (Türkçe cümle yapısına uygun hali)

3. İç İçe Birleşik Cümle

İki cümlenin iç içe geçmesiyle oluşmuş cümlelerdir, başka bir deyişle bir cümlenin, başka bir cümle içinde yer aldığı cümlelere "iç içe birleşik cümle" denir. Tek başına bir yargıya sahip olan temel cümle ile onun ögesi konumundaki başka bir yargıya sahip cümle iç içe geçerek bu tür cümleleri oluşturur. İç içe birleşik cümlelerde temel cümlenin yüklemi genellikle "demek, sanmak, zannetmek, farz etmek, bilmek, görmek, görünmek, düşünmek" fiillerinin çekimli şeklidir.

* Birazdan geliyorum, dedi.

Yan C. Temel C.

* Adalet her zaman eşitlik demek değildir, diye belirtti.

Yan C. Temel C.

* Ben bu iş birazdan biter diye düşünüyordum.

Yan C. Temel C.

* Atatürk, "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesini benimsemiştir.

Yan C. Temel C.

4. Şartlı Birleşik Cümle

-se, -sa şart eki almış cümlelerin, temel cümleyi çeşitli açılardan tamamladığı cümle çeşididir. Bu tür cümlelerde yan cümle zarf görevindedir.

* **Hava sıcak olursa** camları açarız.

Yan C. Temel C.

* **Adalet olmazsa** huzur olmaz.

Yan C. Temel C.

* **Elindekilerin kıymetini bilmezse** çabucak kaybeder.

Yan C. Temel C.

* **Bu kadar hızlı gidersek** kaza yapabiliriz.

Yan C. Temel C.

* **Acı ne kadar büyükse**, sabır da o kadar büyüktür.

Yan C. Temel C.

3-SIRALI CÜMLE

Birden fazla tamamlanmış cümlelerin anlamsal bir bütünlük içinde sıralanarak oluşturulduğu cümlelerdir. Aralarındaki anlam ilişkisi, ortak cümle, ortak kip, şahıs ekleri vb unsurlarla pekiştirilir. Sıralı cümleler, birbirinden **virgül (,) veya noktalı virgülle (;)** ayrılır.

NOT: Sıralı cümlelerin bir bölümünde öğelerinden en az birisi ortak olan cümleler yer alırken, bir bölümünde ise öğelerinden hiçbiri ortak değildir. Ortaklığı bulunan cümlelere **"bağlı sıralı cümle"**, ortaklığı bulunmayan cümlelere ise **"bağımsız sıralı cümle"** adı verilmektedir.

* **Doktor** geldi efendimiz; yatağınıza bekliyorlar. (Bağlı Sıralı Cümle)

1. cümle: Doktor geldi efendimiz. (kim geldi = doktor)

2.cümle: Yatağınıza bekliyorlar. (kim bekliyor = doktor)

Ortak Öğe: Özne (Doktor)

* Ben çalışıyordum, o eğleniyordu. (Bağımsız Sıralı Cümle)

1. cümle: Ben çalışıyordum.

2.cümle: O eğleniyordu

Ortak Öğe: -

* **Annesi** buraya kadar geldi, oğlunu sordu. (Bağlı Sıralı Cümle - Ortak Öğe Özne)

* **Bu albümü** Türkiye'de çıkardı, sattı. (Bağlı Sıralı Cümle - Ortak Öğe Nesne)

* **Murat** her pazartesi bize gelir, perşembe dönerdi. (Bağlı Sıralı Cümle - Ortak Öğe Özne)

* **Bu ihtiyar teyzeyi** herkes sever ve sayardı. (Bağlı Sıralı Cümle - Ortak Öğe Belirtili Nesne)

* **Karadenizin** havası güzel, suyu güzel, doğası yemyeşil. (Bağlı Sıralı Cümle - Tamlayan)

* Koridorda dört kişi vardı; biri, bize doğru yaklaştı. (Bağımsız Sıralı Cümle)

* Gel demesi kolay; git demesi zordur. (Bağımsız Sıralı Cümle)

4. BAĞLI CÜMLE

İki veya daha fazla cümlenin “**ile, ve, ama, fakat, lakin, çünkü, meğer, veya, halbuki**” gibi bağlaçlarla birbirine bağlandığı cümlelerdir. Bu tür cümleler birbirlerine anlamca bağlı olsalar da yüklemeleri, özneleri ya da diğer öğeleri farklılık gösterebilir. Tıpkı sıralı cümlelerdeki gibi unsurlarının biri veya birden fazlası ortak olarak kullanılan bağlı cümleler bulunduğu gibi, hiçbir unsuru ortak olmayan bağlı cümleler de vardır.

ÖNEMLİ: Bağlı cümle ile sıralı cümle arasındaki fark, cümleleri ayırırken kullanılan unsurlardır. Bağlı cümlelerde bağlaçlar, sıralı cümlelerde ise virgül veya noktalı virgül kullanılır.

- * Manzara **güzel**di **ve** hemen fotoğraf makinemi **kaptım**.
- * Kitaplarla arası iyi değil **sanıyordum, meğer tam bir kitap kurduymuş**.
- * Dışarı çıkarken montunu **almalıydın; çünkü** yağmur **yağacak**.
- * Ölmek kaderde **var lakin** vatandan ayrılışın ızdırabı **zor**.
- * Bana ne diller **döktü meğers**e hepsi **yalanmış**
- * Anası böyle **söyledi gene** de gidip kocasına **söyledi**.